

Магістр 1 року навчання
факультету економіки і права ХНЕУ

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ "ЗОБОВ'ЯЗАННЯ" ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Анотація. Розглянуто питання, що стосуються вивчення поняття "зобов'язання", досліджено різні класифікації зобов'язань іноземних та вітчизняних вчених, що сприяє отриманню зовнішніми та внутрішніми користувачами необхідної інформації для прийняття ефективних управлінських рішень.

Аннотация. Рассмотрены вопросы, которые касаются изучения понятия "обязательство", исследованы разные классификации обязательств иностранных и отечественных ученых, что способствует получению внешними и внутренними пользователями необходимой информации для принятия эффективных управленческих решений.

Annotation. Questions dealing with the study of the concept "obligation" are considered, different classifications of obligations offered by foreign and domestic scientists are analysed, which provides foreign and home users with necessary information to make effective administrative decisions.

Ключові слова: зобов'язання, поточні зобов'язання, заборгованість, відносини, класифікація зобов'язань.

Яскраву картину про фінансову залежність та платоспроможність підприємства дає інформація про зобов'язання, яку можна отримати з балансу підприємства. У зв'язку із цим інформація про зобов'язання підприємства є однією з найважливіших в оцінці його фінансового стану.

Зобов'язання – один із основних чинників, що впливає на ліквідність, кредитоспроможність і стійкість підприємства. Наприклад, величина поточних зобов'язань у співставленні з оборотними активами дозволяє визначити ліквідність підприємства; загальна сума зобов'язань у співставленні з валютою балансу свідчить про залежність підприємства від кредиторів; шляхом ділення власного капіталу на величину зобов'язань визначається рівень фінансової стабільності.

Наявність зобов'язань вважається нормальним станом будь-якого діючого підприємства, оскільки вони є основою взаємозв'язків між суб'єктами господарювання. Раціональна організація обліку зобов'язань сприяє зміцненню договірної і розрахункової дисципліни, прискоренню оборотності обігових коштів, а отже, поліпшенню фінансового стану підприємства, а правильно розроблена стратегія управління зобов'язаннями сприяє формуванню надійної і відповідальної репутації підприємства.

Щоб глибше розкрити сутність поняття "зобов'язання" та вдосконалити управління ними, необхідно розглянути класифікацію зобов'язань, оскільки існують дискусійні питання щодо того, які саме пасиви слід відносити до складу зобов'язань та як їх класифікувати з метою оцінки фінансового стану підприємства, що і обумовлює актуальність статті.

Теоретичним підґрунтям вивчення сутності поняття "зобов'язання" та їх класифікації наведені у працях таких вчених: Бичика С. В., Б. Райана, Єфремова І. А., Ігумнова Ю. С., Бутинця Ф. Ф., Бутинця Т. А., Чижевської Л. В., Берези С. Л. та ін. Незважаючи на вагомий внесок цих вчених у дослідження зобов'язань та їх класифікації, окремі аспекти цієї проблеми потребують подальшого вивчення.

Метою статті є дослідження сутності зобов'язань та розгляд їх класифікації для визначення більш прийнятної для користувачів для прийняття рішень.

Об'єктом дослідження є розгляд понятійного апарату зобов'язань підприємства.

Предметом дослідження є теоретичні та методологічні основи поняття "зобов'язання".

Відповідно до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", зобов'язання – заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди [1].

Методологічні основи формування в бухгалтерському обліку інформації про зобов'язання визначає П(С)БО 11 "Зобов'язання", а також положення (стандарти) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності", 2 "Баланс", 13 "Фінансові інструменти" [2 – 5].

Відповідно до П(С)БО 11 "Зобов'язання", забезпечення – зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу.

У сучасній економічній літературі трактувань зобов'язань є чимало. Згідно з визначенням Бичика С. В. [6, с. 132], зобов'язання трактується як договір, згідно з яким одна сторона (боржник) зобов'язана здійснити на користь другої сторони (кредитора) певні дії або ж утриматися від них.

Досить влучно надане визначення цього поняття Б. Райаном, зобов'язання – вільно укладена згода між двома чи більше сторонами для здійснення певної діяльності, що має економічну цілеспрямованість [7, с. 55].

Наприклад, Єфремов І. А. та Ігумнов Ю. С. [8, с. 40, 42] під зобов'язаннями розуміють розрахункові відносини між об'єднаннями (підприємствами) у процесі господарської діяльності, а також із працівниками і службовцями, у результаті чого виникають незакінчені розрахунки.

Бутинець Ф. Ф. [9, с. 74], Завгородній А. Г., Вознюк Г. Л., Партин Г. О., Пантелеєв В. П., Сніжко О. С. [10, с.

65] зазначають, що це заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди.

Інша група авторів, а саме: Агеева А. Б., Агеева Ю. Б., Вознюк Г. Л., Завгородній А. Г., Партин Г. О., Мочерний С. В. стверджує, що зобов'язання – це правовідносини, відповідно до яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, сплатити гроші тощо) або утриматися від такої дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання зобов'язань [11, с. 118; 12, с. 247; 13, с. 609].

Таким чином, правильне тлумачення поняття зобов'язання є дуже важливим, оскільки від цього залежить відображення або не відображення заборгованості в обліку та звітності.

Доцільно запропонував узагальнене визначення цього поняття Орлов І. В., яке найповніше відображає його сутність. Отже, зобов'язання – це обов'язки підприємства з виплати боргу, передачі активу, надання послуг, виконання робіт, що має суб'єктивний склад, динамічність, наказовий зміст, цілеспрямованість, конкретність, санкціонованість, які виникають у результаті минулих операцій, виконання яких приведе до зменшення активів і збільшення капіталу [14].

Оцінка та управління зобов'язаннями, крім з'ясування сутності, потребує також здійснення їх класифікації.

Оскільки від того, наскільки правильно здійснено поділ та класифікацію об'єктів бухгалтерського обліку, а також від того, наскільки правильно обрано класифікаційні ознаки, залежать організація та ведення бухгалтерського обліку зобов'язань, а також правильне відображення їх у фінансовій звітності.

Для організації обліку та аналізу зобов'язань не можна не помітити наявності широкого спектру їх видів, тому важливе місце займає їх класифікація.

Згідно з вимогами Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності визначають такі види зобов'язань: короткострокові, довгострокові, стандартні (юридичні і нараховані), резервні та умовні. Основні принципи Міжнародних стандартів покладено в основу національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку. Зокрема, подібні за своїм змістом види зобов'язань визначені П(С)БО 11 "Зобов'язання", у якому виокремлено такі види: довгострокові зобов'язання, поточні зобов'язання, забезпечення, непередбачені зобов'язання та доходи майбутніх періодів [3].

Бутинець Т. А., Чижевська Л. В., Береза С. Л. зобов'язання поділяють на: монетарні й немонетарні; поточні і майбутні; довготермінові та поточні; фактичні, оцінні й умовні [15, с. 50].

Пушкар М. С. зобов'язання поділяє на довготермінові та поточні. Чебанова Н. В. і Василенко Ю. А. зобов'язання класифікують на довготермінові, поточні, забезпечення, непередбачені [16, с. 87]. Голов С. Ф. окрім цього, поділяє зобов'язання залежно від порядку визначення їхньої суми на реальні та потенційні.

Виходячи із господарсько-правової концепції, значну увагу класифікації господарських зобов'язань приділяє Лаптев В. В. Він виділяє такі їх види: господарсько-оперативні – це такі, у форму яких втілюється виконання органами господарсько-оперативних функцій, тобто безпосередньої господарської діяльності організацій; господарсько-управлінські – це такі, у форму яких втілюється виконання органами господарського керівництва планово-організаційних функцій; внутрішньогосподарські зобов'язання – це відносини, у форму яких втілюється виконання господарсько-оперативних і господарсько-управлінських функцій у межах одного суб'єкта господарювання [17, с. 120].

Биков А. Г. запропонував свою класифікацію щодо господарських договорів і зобов'язань, виокремивши при цьому три важливі групи договорів: ті, що опосередковують майнові відносини; ті, що опосередковують організаційні (планово-організаційні) відносини; ті, що опосередковують комплекс майнових і організаційних відносин [18, с. 86].

Вітчизняні науковці, а саме: Бутинець Ф. Ф., Кондрашова Т. Н., Верига А. В., Петрушевський Ю. Л., Орлов І. В., Сук Л. К. в основному виділяють такі види саме поточних зобов'язань, що передбачені вітчизняним Планом рахунків бухгалтерського обліку.

А зарубіжні вчені пропонують зовсім інші класифікації поточних зобов'язань, наприклад, Броунлі та І. Річард [19] надають таку класифікацію поточних зобов'язань: непередбачувані операційні зобов'язання; короткотермінові зовнішні фінансові зобов'язання; передоплати покупців (клієнтів); поточні зобов'язання як результат обачливих дій; поточні зобов'язання перед зовнішніми суб'єктами господарювання.

Р. Вітінгтон та Курт Рені розробили дещо іншу класифікацію поточних зобов'язань [20]: чітко визначені зобов'язання – оцінка зобов'язань і їх сума визначені, наприклад, рахункові платежі, довгострокові платежі, відсоткові платежі, платежі із заробітної плати; оцінені зобов'язання – оцінка зобов'язань визначена, але їх сума може тільки бути визначеною, наприклад, продукт страхового платежу; можливі (випадкові) зобов'язання – оцінка зобов'язань невизначена і звичайно сума також, тому що можливі зобов'язання залежать від майбутніх випадків, наприклад, зобов'язання виникають із законних клопотань, дисконтних платежів, прибуткових податкових дискусій.

Б. Нідлз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл класифікують зобов'язання на [21, с. 179]: фактичні зобов'язання (definitely determinable liabilities) – виникають із договору, контракту або на основі законодавства оцінні зобов'язання (estimated liabilities) – це зобов'язання, точна сума яких не може бути визначена до настання певної дати; умовні зобов'язання (contingent liability) – неіснуючі зобов'язання.

Аналізуючи наведені класифікації, автор доходить висновку, що в сучасній практиці ведення обліку доцільно застосовувати поділ зобов'язань на фактичні (реальні, детерміновані), оцінні та умовні (потенційні, можливі) до всіх видів зобов'язань, і не до поточних, як це прийнято у зарубіжній практиці, а і до всіх видів зобов'язань, як це пропонують вітчизняні науковці.

Отже, детальна і впорядкована класифікація зобов'язань дає можливість глибше зрозуміти сутність зобов'язань та дозволяє чітко відмежовувати один вид зобов'язань від іншого та застосовувати до них відповідні норми права.

Дослідження різних класифікацій зобов'язань іноземними та вітчизняними вченими, а також вивчення зобов'язань у законодавстві та науковій літературі свідчать про необхідність її систематизації та узагальнення, що дасть змогу отриманню зовнішніми та внутрішніми користувачами необхідної інформації для прийняття ефективних управлінських рішень, тому перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є розробка єдиної раціональної класифікації зобов'язань, яка дасть змогу розширити теоретико-методологічне підґрунтя обліку та аналізу зобов'язань і відповідно уникнути помилок і зловживань у господарській діяльності підприємства.

-
- Література:** 1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>. 2. П(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0391-99>. 3. П(С)БО 11 "Зобов'язання" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>. 4. П(С)БО 13 "Фінансові інструменти" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z105001>. 5. П(С)БО 2 "Баланс" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0396-99>. 6. Бичик С. В. Словарь экономических терминов / Бичек С. В., Даморацкая А. С., Даморацкая И. В. – М. : Выш. шк., 2009. – 271 с. 7. Райан Б. Стратегический учет для руководителя / Б. Райан ; пер. с англ. под ред. В. А. Микрюкова – М. : Аудит ; ЮНИТИ, 2008. – 616 с. 8. Ефремов И. А. Теория бухгалтерского учета / Ефремов И. А., Игумнов Ю. С. – М. : Недра, 2009. – 287 с. 9. Бухгалтерський словник / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир : ПП "Рута", 2009. – 224 с. 10. Пантелеев В. П. Словник бухгалтера та аудитора / В. П. Пантелеев, О. С. Сніжко. – К. : ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2009. – 239 с. 11. Агеева Ю. Б. Экономический словарь (для бухгалтера, аудитора, директора) / Ю. Б. Агеева, А. Б. Агеева. – М. : РедСо-Бератор-Паблицинг, 2008. – 256 с. 12. Завгородній А. Г. Облік і аудит: термінологічний словник / Завгородній А. Г., Вознюк Г. Л., Партин Г. О. – Львів : Центр Європи, 2009. – 671 с. 13. Економічна енциклопедія: у 3-х т. / редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр "Академія", 2009. – Т. 1. – 664 с. 14. Орлов І. В. Зобов'язання та його життєвий цикл / І. В. Орлов // Економіка і управління у промисловості : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., Дніпропетровськ, 28 – 29 жовтня 2010 р. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 295–296. 15. Бухгалтерський облік : навч. посібн. / Т. А. Кутинець, Л. В. Чижевська, С. Л. Береза та ін. ; за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир : ЖІТІ, 2009. – 672 с. 16. Чебанова Н. В. Бухгалтерський фінансовий облік : посібник / Н. В. Чебанова, Ю. А. Василенко. – К. : Видавничий центр "Академія", 2009. – 672 с. 17. Лаптев В. В. Хозяйственное право / В. В. Лаптев. – М. : Юрид. лит., 2008. – С. 149. 18. Бухгалтерский учет для руководителя / Быков В. А., Бычкова С. М., Пятов М. Л. и др. – М. : Проспект, 2010. – 288 с. 19. Fundamental concepts in liability valuation and reporting : In Brownlee and Richard E. (eds.), Corporate Financial Reporting: Text and Cases. – Boston ; Irwin : McGraw-Hill, 2008. 20. Current liabilities. In Whittington and Ray (eds.), Principles of Auditing and Other Assurance Services. – Boston ; Irwin : McGraw-Hill, 2009. 21. Нидлз Б. Принципы бухгалтерського учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэл ; пер. с англ. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 496 с.